

Vásárhelyi Miklós

Az első megemlékezés, az utolsó párbeszéd — a harmincadik évfordulón

Az 1956-os forradalom harminchadik évfordulóján arról a konferenciáról szeretnék megemlékezni, amely a harmincadik évfordulón, 1986-ban zajlott. Ez volt az első népes, széles körű megemlékezés, amelyre a hatalom engedélye nélkül, tehát illegálisan került sor. Mégis — a külföldi sajtó és rádiók révén — a nyilvánossághoz szült. Méltóan a forradalom szelleméhez: az együtt gondolkodás és a kölcsönös megértés jegyében.

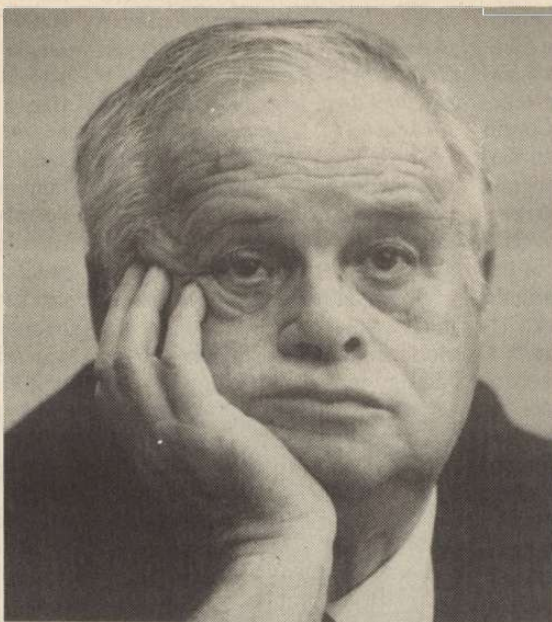
Hat év múltán ez a konferencia annál is többnek tűnik, mint aminek eredetileg szántuk. Hat év — mondhatná az olvasó — nem nyit történelmi távlatot. Az eltelt néhány esztendő valóban nem volna ehhez elegendő, ha megfeledeznénk arról, hogy ezen rövid időhatárok között megbukott egy rendszer, és egy új vajúdik, s így már a közelmúlt is okkal helyezhető történelmi perspektívába. Így az 1986. december 5–6-án Budapesten rendezett, Az 1956-os magyar forradalom előzményei alakulása és utólete című tanácskozás határhelyi magyar politikatörténetben. Az 1985-ös monori találkozó után ez volt a második és egyben utolsó alkalom, amikor a Kádár-rendszerrel szemben álló demokraták széles spektruma gyűlt össze eszmecsere. A paletta változatos színkálaja konzervatívoktól, liberálistól aktív párttagokig, reformkommunistáig terjedt. A felfogások, értékelések, megközelítések jelentősen különböztek egymástól, de a résztvevők között vita folyt. Valódi párbeszéd zajlott, amelynek célja volt a nézetek ütköztetése, az álláspontok tisztázása, információk

politikai osztályt számba véve — ott lett volna a helyük. Volt természetesen, akit objektív okok akadályoztak, másokat taktikai, politikai megfontolások, de a leglényegesebb bénító hatást a kádári korszak bágyasztó konformizmusa, erkölcsi érzéketlensége gyakorolta. Ez a nihilizmus túlélt a rendszerváltást, morális tehetetelként nehezedik a társadalomra, kiegészülve a neofiták szemérmetlen könyöklésével. Ez teremti meg azt a légkört, amelyben egyesek számára kényelmetlen lehet 1956 hiteles történelmének és szellemiségének felelevenítése és egy hat évvel ezelőtti konferencia jegyzőkönyvének közreadása.

Szembe kell néznünk azzal a legendával is, hogy 1956-ban nemzeti egység jött létre a szabadságért és az idegen elnyomás ellen. A múltnak ez — bárha kegyes szándékú, ám mégis — megtévesztő szépítése. Azon az őszön valóban megszüle-

Nem okulunk azon sem, ha azt a tanmesét hallgatjuk, hogy az angol alsóház képviselői a leghevesebb politikai összetűzések után barátságosan söröznek a büfében, nálunk pedig állítólag a politikai kultúra alacsony színvonalára miatt nem alkalmas ki ez a patriarchális reláció (pofozás-borozás), holott — ha hinni lehet Mikszáthnak — már egy évszázaddal ezelőtt eljutottunk a „fejlettségnek” erre a fokára. Nem erről van szó! Nem az értelmező szótár, a fehér asztal hibádjik, vagy általában a tárgyak, az objektív feltételek. A közéletből kilúgozódtott az emberi méltóság. Napirenden vannak olyan botrányok, és napirendre térünk olyan emberi defektusok felett, amelyek miatt annak idején kigolyózták a tagot a vidéki polgári kaszinóból, kizárták a munkási olvasókörből, kitiltották a munkásotthonból. Napjainkban az árulás — ügyesség, rágalom — kacajit fakasztó jó multság, a hazugság — vígjátéki füllentés, bocsánatos bűn, a „vesszen” fenyegetés köztársaságként nyert létjogosultságot. A cél: a vetélytárs, az ellenszegülő erkölcsi-politikai megsemmisítése, ellehetetlenítése. Az eszköz a becsületsértés.

A disputában a kritika objektívizál. Tévesnek, hibásnak, rögtönzöttnek, nem megalapozottnak minősíti az ellenvéleményt — ami tudományos és szakmai szempontból súlyos megállapítás —, de nem vonja kétségbe a vitapartner személyi integritását. Az autokratikus nem is elemzi a mondanivaló tartalmát, hanem kinyilatkoztat, a megszólalót minősíti, pontosabban gyalázza, és kiküszöböli a párbeszéd lehetőségét. Nem releváns, hogy

Vásárhelyi Miklós

FOTÓ: BÁNKUTI ANDRÁS

cseréje, egymás meggyőzése és esetenként közös megítélés kialakítása. Disputa volt ez a szó legnemesebb értelmében, amelyet nem zavartak meg az érvek csatájától idegen, tiltott fegyverek: csoport- és pártérdek, hatalmi törekvések, az aktuálpolitika, az instrumentalizmus, indulati kilengések.

Tökéletesen működött a történelem hiteles rekonstrukciójának garanciája, az immunrendszer, amely megküzd az ártalmas, fertőző anyagok behatolásával. A konferencia valóban arról szólt — s ez ritka eset —, amire címe utalt. A vitázók különbözőképpen ítélték meg a kommunista reformok, a diákság, az értelmiség, a felkelők, a „pesti srácok”, a munkástanácsok szerepének jelentőségét, de senki nem vádolta a másikat a forradalom kisajátításával, s ezen ürüggyel senki sem törekedett saját hegemóniája szentesítésére. Így például eleven vita bontakozott ki Nagy Imre szerepének és identitásának meghatározásáról vagy a pluralizmus és a semlegességet deklaráló nyilatkozatok születésének körülményeiről, de ebben a környezetben senki sem merészkedhetett volna olyan oktalanság megkockáztatására, hogy a semlegesség kinyilvánításának gondolata állítólag egy kisgazda-államminiszter meg nem nevezett, de feltételezetten azonosítható tanácsadójától indult ki. A mártírhálált halt miniszterelnök emléke előtti tiszteletadás címén nem hangzott el vádbeszéd a „padlásokat lesópró” begyűjtési miniszter ellen. Mindenki büszkén vállalta a forradalom erkölcsi emelkedettségének felelevenítését, és elítélte az atrocitásokat, az önbíráskodást. Igyekezünk tisztázni olyan máig felderítetlen eseményeket, mint az október 25-ei Kossuth téri tömegmészárlás és a Köztársaság téri párház ostromának részletei, de egységesek voltunk mind a vérengzés, mind a lincselés elítélésében.

Értelmetlen és történelmietlen szofisztikába bonyolódnánk, ha most azon keseregünk, hogy az egykor egységre törekvő ellenzék később részeire bomlott. Ez természetes és egészséges folyamat. Hiszen a szabadság szükségszerű következménye és ismérve a pluralizmus. Legfeljebb a parancsoló kényszer — alkotmányos megfontolások, gazdasági nehézségek — idézhet elő átmeneti paktumokat, kényszerházasságokat. De ezek a demokrácia működésének efemer közjátékai, amelyek kitérői, nem medvonulatok az általános folyamatnak. Nem siratjuk hát azt a múltat, amely megirigyelhetetlen. Még kevésbé hiányoljuk azt a szorítást, amely összebúvársra kötelez.

A tanácskozás jegyzőkönyvének lapozgatása más gondolatokat is ébreszt. Az **Eörsi István** lakásán tartott összejövetel résztvevői 65-70-en voltak. Névsoruk változatlan. Ám feltűnő, hogy melyik sokan maradtak távol, akiknek pedig — a jelenlegi

tett azoknak a demokratáknak a széles körű, országos összefogása, akik a régi Magyarország helyén egy új, modern, európai rendre vágytak. S a régi alatt a Tiszák, a Horthy és a Rákosi—Kádár országslását értették. De ebből a szövetségből nemcsak a kommunista diktatúra korifeusainak, tisztségviselőinek, híveinek és kollaboránsainak népes hadát rekesztették ki; kívül maradtak és szembe is fordultak vele azok, akik az akkor csupán egy évtizede összeomlott, túlhaladott, retrográd feudálkapitalizmus restaurációjáról ábrándoztak. 1956 igenis forradalom és szabadságharc volt, a harc a nemzeti függetlenségért és egy új társadalmi rendszerért, s a forradalomnak ez a szociális tartalma és demokratikus jellege nem lehet rokonszenves azok számára, akik az autoritárius és antiszociális Horthy-rendszer fokozatos, részleges rehabilitálását szorgalmazzák, és a régi „nemzeti keresztény” középosztály újjávarázsolásán fáradoznak.

Végül ejtsünk szót az 1986-os konferenciát uraló párbeszéd szelleméről. Ez folytatása volt a monori első találkozásnak, és hídként kívánt szolgálni az alapvető konszenzussal biztató '56-os témakörben a második Monorhoz. Ezt a folyamatot szakította félbe 1987 őszén Lakitelek. Nem azzal, hogy itt zászlót bontott a népies irányzatot megjelenítő fórum, hiszen ez — ha az elkülönülés erőltetetten elsiertet is volt — elkerülhetetlennek bizonyult. Hanem azért, hogy a hasadás a korábban kialakult egyezség egyoldalú felbontásával, a legjelentősebb addigi szövetséges, a demokratikus ellenzék diszkriminálása jegyében zajlott, s a hatalommal kezdeményezett egyezkedés, annak hozzájárulásával szerveződött sátorverés. Ez az indulás rontotta a légkört, a kölcsönös gyanakvás, bizalmatlanság kórokozójával fertőzte meg a közéletet.

A vádaskodás, gyanúsítás, rágalmazás odáig fajult, hogy egy kormánypárti képviselő (korábbi KISZ-titkár) elvbaráti helyesléssel azzal vádolhatta meg az 1956-os forradalom elítélő és börtönt szenvedett áldozatait, hogy börtönüket csak kivégzett bajtársaik rovására elkövetett árulás árán menthették meg, a demokratikus ellenzék pedig azzal rágalmazta, hogy tevékenységét a hatalom biztatására és oltalma alatt folytatta. S ezt a Rastignacot — miután rajtakapták szavazási csaláson, és lemondott mandátumáról — a belügyminiszter magas, bizalmi pozícióba helyezte saját minisztériumában. Ide süllyedtünk néhány esztendő alatt.

Messze kanyarodtunk attól az erkölcsiségtől, amely 1956-ot uralta és amely áthatotta az 1986-os konferenciát. Nincs most annak értelme, hogy belegabalyodjunk a bölcséleti-filológiai eszmefuttatásba, amely arról prelegál, hogy a politikai vetélytársaknak ellenfélként, s nem ellenségként kellene egymást kezelniük.

az elvetendő módszert a többség vagy egy kisebbség alkalmazza. Ez a szemlélet az „Ein Volk — Ein Reich — Ein Führer” elvét igyekszik mononositani a parlamentarizmus keretei között. Egyetlen álláspont a mérvado és érvényes, minden ellenvélemény a hazaárulás, a nemzetellenesség, a tudatos hamisítás, a rosszhiszeműség kategóriájába sorolhatók. Ez a szellemikarantén-kísérlet, felmenti a többséget azon erkölcsi-politikai kötelettség alól, hogy párbeszédet folytasson a bélyegesekkel, az alkalmatlanná nyilvánítottakkal. Nincs partner, nincs párbeszéd, egyáltalán „nincs дума”, csak az „ein” van.

Hiteles dokumentumok egy illegális konferenciáról bizonyítják, hogy már a diktatúra idejében milyen fejlett volt a magyar politikai kultúra. Korhó kép két napról, amikor néhány magyar összehajolt, és törvényen kívül megteremtették a harmóniát a lelkekben és a negyedik emeleti bérlakás egymásba nyíló szobáiban. A sötét évtizedek árjában néhány emlékezetes, szép pillanat. Önkéntesen büszkék voltunk, szívtünk tele reménnyel. Odakinn zord volt az idő, télies. A központilag irányított propaganda, a sajtó, a rádió, a televízió hónapok óta bömbole a hazugságot, rágalmat. Csak a módszer lett korszerűbb: a régi, primitív, direkt szitkozódást rafináltabb lélekmergés váltotta fel. Mi pedig itt felhevülten, lelkesen kutattuk az igazságot. Bizton hittük, hogy eljön az idő, amikor ország-világ előtt szabadon vallhatunk 1956-ról. Úgy véltük, akkor minden egyszerű, világos, egyértelmű lesz. Ebben csalódnunk kellett. A múltból annyi rossz mentődött át a jelenbe: beiduzogtunk, fékezhetetlen karrierizmus, cinizmus, álság, önzés, közöny. Nem kellene megkísérelni feleleveníteni azt a kevése jót is? Például a törekvést, hogy az emberek megértsék egymás „beszédét”, a szolidaritást, amely kiragad az önpusztító magányból, a humánus, amely elviselhetővé teszi a létet, a toleranciát, amely megszelídíti a vad ösztönöket. A börtönéletben hányszor hallottam rabtársaimtól a szentenciát: teher alatt nő a pálma. De vajon valóban csak teher alatt alkalmatlanok és méltatlanok volnánk a szabadságra? Az a két hét 1956 októberében csak múltó fellángolás lett volna, egyszerű, illanó tünésem, soha vissza nem hozható káprázat? Ha nem adtuk fel a harcot november 4-én, és később sem, miért tennénk le most a fegyvert? Hisz mindig ugyanazért küzdünk — a sírig. Az emberi méltóságért. Így őrizzük 1956 lángját. Engedelmeskedve az idők parancsának.

A tanácskozás teljes anyaga az októberi évfordulóra jelenik meg Nyolcvanhatban — ötvenhatról címmel, az 1956-os Intézet és a Századéig Kiadó gondozásában, Hegedűs B. András szerkesztésében.